

Warszawa, dnia 12.01.2022 roku

Prof. dr hab. Ewa Szczęsna
Instytut Literatury Polskiej
Wydział Polonistyki
Uniwersytet Warszawski

Opinia promotorska o rozprawie doktorskiej magister Anny Kujawskiej-Kot pt. „Doświadczenie niezgodności płciowej i procesu tranzycji bohatera transseksualnego w literackiej i filmowej odświeżeniu”

Rozprawa doktorska pani magister Anny Kujawskiej-Kot jest pierwszą w polskiej humanistyce autorską monografią poświęconą problemowi doświadczanej przez bohaterów transseksualnych niezgodności między płcią wewnętrzną - psychiczną a płcią zewnętrzną - biologiczną i społeczno-kulturową. Rozprawa podejmuje też zagadnienie scalania siebie rozumianego jako dążenie podmiotu transseksualnego do uzgodnienia płci zewnętrznej, odczuwanej jako obca, niechciana z płcią wewnętrzną postrzeganą przez podmiot jako właściwa.

Ukazanie specyfiki tego doświadczenia doktorantka poprzedza rozważaniami nad zagadnieniem innego/obcego oraz nad zagadnieniem transpłciowości pokazując, że problem transseksualności jako zjawisko kulturowe i biologiczne, ale też mające swoje dzieje, wpisuje się w szerszy problem transpłciowości, który z kolei jest jednym z możliwych przejawów wielokrotnie podejmowanych w humanistyce (tu zwłaszcza literaturoznawstwie) i naukach społecznych badań nad tekstowymi reprezentacjami innego/obcego w kulturze.

Bardzo ważną kategorią dowodzącą słusznego wpisania bohatera transseksualnego w przestrzeń tego, co człowiecze jest kategoria doświadczenia. Staje się ona miejscem wspólnym (*tertium comparationis*), podstawą w badaniu zagadnienia transseksualności nie tylko w tekstach reprezentujących różne media (tu zwłaszcza piśmienne i audiowizualne), ale też w przekazach kategoryzowanych przez tradycyjną humanistykę jako fikcjonalne lub niefikcjonalne, dowodząc płynności granicy między nimi z jednej strony i wzajemnego ich uzupełniania się – z drugiej. Krótko mówiąc, w dysertacji badany jest przejaw ludzkiego doświadczenia mający swoje reprezentacje w przestrzeni tekstów kultury o różnym statusie dyskursywnym, różnej organizacji semiotycznej i medialnej. Trzeba przy tym podkreślić, że autorka ma świadomość tego, że badane i problematyzowane doświadczenie modelowane jest przez formę gatunkową i stylistyczną utworu. Analizuje zatem jego reprezentacje (sposób istnienia) w tekstach o różnych walorach artystycznych. W utworach, w których funkcja estetyczna wysuwa się na plan pierwszy, Anna Kujawska-Kot tropi odzwierciedlenie badanego doświadczenia w zabiegach artystycznych – pokazuje, jak modelowane jest przez formę wypowiedzi.

W badaniu fenomenu bohatera transseksualnego doktorantka uwzględnia aspekty a w konsekwencji również perspektywy różnych dyscyplin: literaturoznawczą, kulturoznawczą, socjologiczną, psychologiczną, medyczną, prawną. Ta wieloperspektywiczność ujęcia wyznaczana jest przez wieloaspektowość, złożoność przedmiotu badań. Przyjęta metodologia postępowania badawczego dowodzi dążenia autorki do możliwie najpełniejszego uchwycenia istoty podmiotu transseksualnego, ujęcia go w jego złożoności, ale też wykazania tej złożoności. Jest to postępowanie, które zaświadcza o poznawczym pożytku płynącym z dialogu dyscyplin, z kształtowania przestrzeni

transdyscyplinarnej w badaniach nad zagadnieniami nie tylko niemieszczącymi się w granicach jednej dyscypliny, ale też (zwłaszcza w Polsce) rzadko podejmowanymi z uwagi na swoją kontrowersyjność - w tym widzę wkład dysertacji a zatem i nauki w empatyczne poznawanie i osvajanie nierozpoznanego oraz w pogłębianie świadomości społecznej.

Transdyscyplinarny charakter rozprawy znajduje też wyraz w wielości analiz i interpretacji różnego typu tekstów (w pracy badane są m.in. autobiografie i biografie, powieści, opowiadania, filmy dokumentalne, filmy fabularne, reportaże i dzienniki), z których wywodzone są tezy badawcze. Bogactwem i różnorodnością analizowanych utworów oraz badanych zagadnień (np. dzieciństwo bohatera, postrzeganie siebie, postrzeganie przez bliskich i otoczenie społeczne, ubiór, kształtowanie ciała, zmiana imienia) autorka uprawomocnia formułowane wnioski badawcze dotyczące podmiotu transseksualnego. Przyjęte przez magister Annę Kujawską-Kot postępowanie badawcze jako nie tylko niezmiernie rzetelne, ale również prowadzące do oryginalnych wniosków otwierających dalsze badania transdyscyplinarne nad problematyką transseksualności i szerzej tożsamości płciowej w kulturze, wreszcie wypracowujące narzędzia badawcze, które mają wartość operacyjną, oceniam bardzo wysoko. Dodatkowym czynnikiem wzmacniającym tę ocenę jest to, że przeprowadzone przez doktorantkę badania dowodzą, że pola problemowe otwierane przez bohatera transseksualnego mieszczą się w zakresie zagadnień wspólnych dla badań tekstowych, kulturowych, społecznych i psychologicznych. Są to na przykład: poszukiwanie/określanie/wykuwanie własnej tożsamości, podmiotowości; samopoznanie; poczucie samotności podmiotu, nieusuwalności rozziwu między „ja” zewnętrznym i „ja” wewnętrznym oraz między tym, co podmiot postrzega jako przejaw scalenia siebie, a co przez innych interpretowane jest jako zmiana; doświadczenie tragizmu, niezrozumienia i braku akceptacji/odrzućenia przez innych; pragnienie akceptacji i zrozumienia. Badając to, co specyficzne i to, co uniwersalne, doktorantka sięga do prac m.in.: Jay’a Prossera, Janet Verner Gunn, Murraya Smitha, Philippe’a Lejeune’a, Jacquesa Lacana, Rolanda Barthesa, Gerarda Genette’a, Anny Łebkowskiej, Małgorzaty Czerwińskiej.

Perspektywą dominującą w pracy jest perspektywa literaturoznawcza. Organizuje ją nie tylko kategoria bohatera transseksualnego, ale też kategorie jego opisu – zarówno te ustanawiane przez autorkę, jak i te zaadoptowane lub zreinterpretowane, a istniejące w badaniach literaturoznawczych (choć niekiedy w formie przejętej z innych dyscyplin). Wśród kategorii tych znajdują się na przykład: podmiot oksymoroniczny, bohater szkatułkowy, palimpsestowość i intertekstualność bohatera transseksualnego, figura sumacji, transeksografia. Kluczowe dla perspektywy tekstologicznej i poetologicznej są też kategorie hipotekstu, ciałopisania i ciałotekstu (tekstualizowania siebie) organizujące doświadczenie pretranzycji i tranzycji podmiotu transseksualnego zarówno w utworach literackich jak i filmowych. Kategorie te pozwalają autorce uchwycić i opisać specyfikę bohatera transseksualnego, sformułować własną, bardzo ciekawą, inspirującą i w pełni oryginalną propozycję jego poetyki i poetyki jego doświadczenia (pisanie o sobie, pisanie o innym, narratywizowanie) przy jednoczesnym trafnym i udokumentowanym wpisaniu ich w literackie i nieliterackie reprezentacje doświadczeń osoby ludzkiej.

Rozprawę pani magister Anny Kujawskiej-Kot oceniam bardzo wysoko. Uważam, że dysertacja spełnia z nadwyżką wymagania ustawowe stawiane rozprawom doktorskim – prezentuje pogłębioną wiedzę teoretyczną autorki w kilku dyscyplinach, dowodzi umiejętności samodzielnego prowadzenia badań naukowych, dostrzeżenia i sformułowania istotnego kulturowo i społecznie problemu badawczego, wreszcie proponuje oryginalne, twórcze i inspirujące dla rozwoju nauki jego rozwiązanie.

